

– спеціальна превенція, позбавлення особи можливості скоювати нові правопорушення;
 – ефективна загальна превенція завдяки очевидному для інших характеру стягнення;
 – оволодіння особою новою професією із перспективою подальшого працевлаштування;

– допомога територіальній громаді у благоустрої, прибиранні населених пунктів та виконанні іншої соціальної роботи (догляд за особами похилого віку, інвалідами тощо);
 – формування у особи поваги до права, прав і свобод людини, громадських цінностей, формування позитивної правосвідомості та правової культури в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коломоєць Т. О. Адміністративний примус у публічному праві України : теорія, досвід та практика реалізації : Монографія / Т. О. Коломоєць ; за ред. В. К. Шкарупи. – Запоріжжя : Поліграф, 2004. – 403 с.
2. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право) : [навч. посібник] / В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 256 с.
3. Ведерніков Ю. А. Адміністративне право України : [навч. посібник] / Ю. А. Ведерніков, В. К. Шкарупа. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 336 с.
4. Юридична енциклопедія : [в 6 т.] / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 1 : А–Г. – 672 с.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року : чинне законодавство із змінами та доповненнями на 20 вересня 2016 року : [Відповідає офіційному текстові]. – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2016. – 216 с.
6. Чернецький О. Л. Правове регулювання адміністративної відповідальності неповнолітніх в Україні : Дис... канд. юрид. наук за спец. : 12.00.07 / О. Л. Чернецький ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х., 2007. – 205 с.

УДК 351.753:341.1ЄС

УРАХУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

CONSIDERATION THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS ON THE USE OF FIRE WEAPONS

Біліченко В.В.,

*старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*

Стаття присвячена аналізу законодавства щодо застосування вогнепальної зброї з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, визначенню основних напрямів подальших теоретичних досліджень вказаної проблеми та дослідженню застосування вогнепальної зброї підрозділами Національної поліції. У роботі вказано на необхідність вдосконалення існуючих та розробку додаткових науково-практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності роботи підрозділів Національної поліції.

Ключові слова: вогнепальна зброя, рішення Європейського суду з прав людини, застосування вогнепальної зброї, службові обов'язки.

Статья посвящена анализу законодательства о применении огнестрельного оружия с учетом практики Европейского суда по правам человека, определению основных направлений дальнейших теоретических исследований указанной проблемы и исследованию применения огнестрельного оружия подразделениями Национальной полиции. В работе указана необходимость совершенствования существующих и разработки дополнительных научно-практических рекомендаций, призванных повысить эффективность работы подразделений Национальной полиции.

Ключевые слова: огнестрельное оружие, решение Европейского суда по правам человека, применение огнестрельного оружия, служебные обязанности.

This article analyzes the legislation on use of firearms on the basis of European Court of Human Rights, defining the main directions for further theoretical studies of this problem and to research use of firearms units of the National Police. The paper indicated the need to improve existing and develop additional scientific recommendations aimed at improving the efficiency of the units of the National Police.

To achieve the goal of scientific work as follows: define the basic rules of firearms; to consider the use of firearms grounds based European Court of Human Rights; to determine the extent of the study of the topic and consider further ways to solve this problem.

Key words: firearm, European Court of Human Rights, use of firearms, assigned duties.

У ст. 1 Конституції України зазначено, що Україна є суверенною й незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Відповідно до цього, реалізація конституційних прав і свобод людини є необхідною вимогою для існування такої держави, особливо у нинішній ситуації, яка склалася в Україні. При вирішенні цієї проблеми неабияку роль відіграють працівники поліції, на яких покладено безпосередній обов'язок забезпечувати безпеку громадян і громадський порядок, виявляти, запобігати і припиняти кримінальні правопорушення. Для виконання цих завдань важливе значення має використання заходів припинення спеціального призначення, до яких належать заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальна зброя. Так, застосування вогнепальної зброї з урахуванням практики Європейського суду з прав людини є актуальною темою, як ніколи.

Дослідженням проблеми застосування і використання вогнепальної зброї присвятили свої наукові праці такі вчені, як: О. С. Фролов, А. О. Терещук, Е. Р. Шафіков, П. П. Андрушко, Ю. В. Баулін, І. С. Тишкевич, В. В. Новиков, А. І. Каплунов, Н. Т. Куц, Л. Л. Попов, В. П. Віденко, М. І. Якубович та ін.

Метою статті є розгляд окремих теоретичних концепцій та положень чинного законодавства у сфері регулювання застосування вогнепальної зброї крізь призму практики Європейського суду з прав людини.

Формування в Україні правової соціальної держави, реалізація та захист прав і свобод громадян можливі лише за умови забезпечення законності і правопорядку, неухильного дотримання основних прав людини, ефективної протидії правопорушенням та злочинам. Головне завдання

державної влади, зокрема виконавчої, у демократичному суспільстві – забезпечення прав і свобод громадян.

Європейський суд з прав людини – одна з інституцій Ради Європи, створена 21 січня 1959 року для контролю за дотриманням прав і свобод людини та громадянина, закріплених в Європейській конвенції з прав людини, ратифікованої у 1953 році.

Вважаємо доцільним розглянути окремі положення чинного законодавства щодо застосування вогнепальної зброї із урахуванням практики Європейського суду з прав людини, адже опанування навичками застосування вогнепальної зброї є недостатнім для забезпечення законності і правопорядку.

Керівні принципи застосування поліцією вогнепальної зброї, процедурні аспекти та обмеження щодо інтенсивності використання та застосування вогнепальної зброї поліцейськими визначено у: Резолюції 34/169 Генеральної Асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» [1]; Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Декларація про поліцію» [2].

Відповідно до ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію» застосування вогнепальної зброї є найбільш суворим заходом примусу.

Поліцейський уповноважений на зберігання, носіння вогнепальної зброї, а також на її застосування і використання лише після проходження ним спеціальної підготовки у межах курсів первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації протягом усього часу перебування на посадах поліцейських. На заняттях з вогнепальної підготовки поліцейські мають набувати та вдосконалювати навички: 1) умілого поводження з вогнепальною зброєю (швидкість діставання пістолета з кобури та приведення його в бойову готовність, виконання пострілу, усунення затримок при стрільбі тощо); 2) виконання прийомів швидкісної стрільби в різних умовах, з різних положень та з перенесенням вогню по мішеням; 3) безпечного поводження з вогнепальною зброєю; 4) припинення протиправних дій за допомогою вогнепальної зброї в оперативно-службовій діяльності (прийняття рішення про застосування і використання вогнепальної зброї, вибір цілі для знешкодження); 5) з інших питань вогневої підготовки, які виникають у процесі оперативно-службової діяльності [3].

Порядок зберігання і носіння вогнепальної зброї, що знаходиться в розпорядженні поліцейського, перелік вогнепальної зброї та боеприпасів, що використовуються в діяльності поліції, та норми їх належності встановлюються Міністром внутрішніх справ України.

Поліцейський має право застосовувати вогнепальну зброю (оголити вогнепальну зброю, привести її до бойової готовності та спрямовувати у бік правопорушника) для:

- для відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї, у випадку загрози їхньому життю чи здоров'ю;
- для захисту осіб від нападу, що загрожує їхньому життю чи здоров'ю;
- для звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі;
- для відбиття нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення;
- для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти;
- для затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю людей та/або поліцейського;
- для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського [4].

Звертаємо увагу на те, що вогнепальна зброя, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», застосовується у виняткових випадках.

Перший приклад: 07 лютого 2016 року у Києві поліцейські внаслідок тривалої і масштабної за кількістю задіяних службових автомобілів погоні за водієм BMW, почали хаотичну стрілянину, внаслідок чого загинув 17-річний пасажир автомобіля.

Згодом сім поліцейських постали перед судом в Греції за обвинуваченням в нанесенні тілесних ушкоджень та у незаконному використанні вогнепальної зброї. Проте суд виправдав їх, не знайшовши у матеріалах справи належних доказів їх вини. У рішенні вказано, що відсутні докази того, що кулі, якими завдано тілесних ушкоджень Макарацісу, були випущено з табельної зброї обвинувачених, і взагалі застосування ними зброї було обґрунтованим, зважаючи на суспільну небезпеку, яку становив автомобіль Макараціса.

Європейський суд з прав людини розглянув заяву Макараціса та ухвалив рішення, в якому став на його бік, знайшовши у діях поліції порушення ст. 2 Конвенції («Право на життя»).

Макараціс перед Європейським судом з прав людини стверджував, що він отримав серйозні тілесні ушкодження в результаті неадекватної ситуації, що склалась. Макараціс під час інциденту не мав при собі зброї, не був ані представником кримінального світу, ані терористом. Він просто був наляканий і тому намагався втекти від поліції. Поліція відкрила вогонь по ньому без попередження. Все, що було зроблено поліцейськими для його зупинки без використання зброї, – це блокування його автомобіля іншими двома приватними автомобілями. В результаті невинні громадяни отримали травми. Поліція не використала для зупинки авто Макараціса ані свої транспортні засоби або дорожні блоки, ані засоби для пошкодження колес автомобіля Макараціса, ані сльозогінний газ. Натомість поліцейські відкрили безконтрольний та надмірний вогонь, піддаючи його життя серйозному ризику.

В результаті розгляду Суд приходить до висновку про наявність у цьому випадку порушення державою вимог ст. 2 Конвенції щодо невиконання нею обов'язку із захисту права на життя Макараціса. У зв'язку з цим постановлено зобов'язати Уряд Греції сплатити Макарацісу компенсацію у сумі 15 тисяч євро [5].

Другий приклад: згідно з повідомленням близько 12:00 автотрупуль поліції, що обслуговував Дніпровський район столиці, проїжджаючи по вулиці Райдужна, звернув увагу на собаку бійцівської породи, яка кидалася на перехожих. Правоохоронці зробили зауваження хазяїнові тварини, проте чоловік неналежним чином відреагував на поліцейських. У цей час пес накинувся на патрульного, кілька разів його вкусив і частково пошкодив формений одяг. Для захисту життя і здоров'я працівник поліції використав табельну вогнепальну зброю. В результаті декількох прицільних пострілів собаку знешкодили [6].

Отже, у кожному конкретному випадку буде перевірятись, чи була завдана шкода необхідною і достатньою в такій обстановці, чи мав місце напад, чи припинення відповідного нападу можливо було досягнути іншими засобами, тобто чи мала подія винятковий характер. Так, у першому прикладі подія не мала виняткового випадку, а у другому, навпаки.

На жаль, не всі справи про застосування вогнепальної зброї доходять до Європейського суду з прав людини. Так, станом на листопад 2016 року до Суду надійшла лише одна справа, яка нами вже була згадана вище. Тому вважаємо доцільним розглянути справи, які раніше надійшли до Суду.

Одним із питань, що досить неочікувано виникло в процесі обговорення конституційних змін в Україні у 2015 році, було право на збройний самозахист, ініційоване електронною петицією до Президента П. Порошенка та підтримане НУО «Українська асоціація власників зброї». Це призвело до напруженої дискусії в рамках Робочої групи з прав людини Конституційної Комісії, що затримало при-

йняття розділу з прав людини. Дискусія щодо лібералізації прав на володіння зброєю мала додатковий емоційний резонанс в Україні через російську агресію та військовий конфлікт на сході України, що призвів, серед іншого, до обороту нелегальної зброї в Україні.

Так, Європейський суд з прав людини при визначенні правового статусу і підстав володіння та застосування вогнепальної зброї зазначив, що нове законодавство повинно базуватися на правах людини і, таким чином, бути спрямованим на мінімізацію ризиків для життя та здоров'я людей. Ключовими принципами законодавства про зброю мають бути наступні: захист права на життя (і його переважання над усіма іншими правами людини, включно з правом власності), пропорційність, рівні можливості та громадська безпека. Більш того, таке законодавство повинно базуватися на конституційному положенні, згідно з яким на державні органи, а не на приватних осіб покладатися обов'язок щодо захисту життя, здоров'я та власності осіб, які підпадають під юрисдикцію держави.

Європейський Союз у своїй Директиві 91/477/ЄЕС зі змінами, внесеними директивою 2008/51/ЄС, розрізняє три категорії зброї: 1) зброя категорії «А», недозволена для володіння приватними особами, що включає військові вибухові снаряди, автоматичну зброю та боєприпаси вибухової, проникаючої чи запальної дії; 2) зброя категорії «В» (наприклад, напівавтоматична зброя, вогнепальна зброя для стрільби одиночними пострілами під патрон центрального запалення), володіння якою вимагає одержання дозволу, що може бути наданий особам, які можуть довести, що в них є поважна причина на придбання зброї, досягли віку 18 років чи старше та не становлять небезпеки для себе, громадського порядку чи громадської безпеки; 3) зброя категорії «С» (наприклад, довгоствольна нарізна вогнепальна зброя для стрільби одиночними пострілами), що підлягає декларуванню. У світлі зростання загрози глобального тероризму в Європі, зокрема, застосування вогнепальної зброї терористами проти мирних громадян у Парижі 13 листопада 2015 року, Європейська Комісія запропонувала внести зміни до директиви Європейського Союзу з метою подальшого посилення боротьби Європейського Союзу з нелегальним обігом вогнепальної зброї, застосовуючи більш скоординований та узгоджений підхід. З цією метою проект Директиви передбачає більш суворі правила щодо переробки спортивної зброї (наприклад, мисливських гвинтівки) в автоматичну, заборону певних типів напівавтоматичної зброї, однакові для всіх стандарти щодо деактивації зброї, обмеження терміну дії дозволу на зброю до п'яти років [7].

Законодавство України також допускає застосування вогнепальної зброї без попередження:

1) при спробі особи, яку затримує поліцейський із вогнепальною зброєю в руках, наблизитися до нього, скоротивши визначену ним відстань, чи доторкнутися до зброї;

2) у разі збройного нападу, а також у разі раптового нападу із застосуванням бойової техніки, транспортних засобів або інших засобів, що загрожують життю чи здоров'ю людей;

3) якщо особа, затримана або заарештована за вчинення особливо тяжкого чи тяжкого злочину, втікає із застосуванням транспортного засобу;

4) якщо особа чинить збройний опір;

5) для припинення спроби заволодіти вогнепальною зброєю [4].

Також не варто забувати про нормативні положення, які передбачають пряму заборону при застосуванні вогнепальної зброї. Так, забороняється активне застосування вогнепальної зброї в місцях, де є ймовірність ушкодження інших осіб, а також у вогнебезпечних або вибухонебезпечних місцях, крім випадків необхідності відбиття нападу та/або крайньої необхідності; до вагітних жінок, неповнолітніх, осіб з явними ознаками обмежених можливостей або старості, крім випадків учинення ними збройного чи групового нападу, учинення збройного опору патрульному, що загрожує життю і здоров'ю інших осіб або патрульних, якщо відбити такий напад або опір іншими способами і засобами неможливо.

У разі застосування вогнепальної зброї поліцейський зобов'язаний будь-якими силами забезпечити безпеку інших осіб і надати невідкладну медичну допомогу потерпілому.

Поліцейський зобов'язаний негайно повідомити свого керівника про активне застосування вогнепальної зброї, який, у свою чергу, зобов'язаний поінформувати центральний орган Національної поліції та відповідного прокурора [3].

Застосування вогнепальної зброї регулюється Законом України «Про Національну поліцію», Резолюцією Парламентської асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Декларація про поліцію», Резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку», нормами кримінального права, зокрема через такі правові інститути, як необхідна оборона, затримання особи, яка вчинила злочин, та крайня необхідність (ст.ст. 36, 38, 39 КК України), що віднесені до обставин, які виключають злочинність діяння. Лише при перевищенні меж необхідної оборони при затриманні злочинця кримінальна відповідальність настає у двох випадках: за умисне вбивство (ст. 118 КК України) та умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень (ст. 124 КК України).

Отже, здійснивши аналіз законодавства України та рішень Європейського суду, можна дійти висновку, що осмислення змін, які відбуваються сьогодні в Україні, зумовлює інтерес до практичної діяльності підрозділів Національної поліції, зокрема, з приводу застосування та використання ними вогнепальної зброї.

Європейський суд з прав людини володіє безсумнівним авторитетом та є одним з найбільш яскравих зразків міжнародного правосуддя, рішення якого мають обов'язкову юридичну силу для країн, що підпадають під його юрисдикцію. Оскільки рішення Європейського суду зачіпають найбільш помітні й спірні моменти сучасного міжнародного права, визначення Судом єдиної аргументованої позиції щодо окремих аспектів права на життя дозволить значно спростити розгляд справ, що стосуються застосування вогнепальної зброї працівниками Національної поліції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Резолюція № 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_282.
2. Декларація про поліцію : Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи № 690 (1979) // Статус поліції : міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_803.
3. Науково-практичний коментар розділу IV «Повноваження поліції» та розділу V «Поліцейські заходи» Закону України «Про Національну поліцію» / Т. П. Мінка, Р. В. Миронюк, В. А. Глуховець та ін. ; за заг. ред. Т. П. Мінки. – Х. : Право, 2016. – 178 с.
4. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
5. Рішення Європейського суду по справі «Макарацис проти Греції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_408.
6. Застосування табельної зброї [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://censor.net.ua/photo_news/343976/kievskie_patrulnye_vpervye_primenili_tabelnoe_oruzhie_mvd_foto.
7. Право на збройний самозахист : правова дискусія в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://voxukraine.org/2016/08/19/the-right-to-armed-self-defence-ua/>.